ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА

Хома Кичатиб, сотник

Галя, дочь его

Стеха, молодая ключница у Кичатого

Назар Стодоля, друг его

Гнат Карый, друг его

Хозяйка на вечерницах

Слепой кобзарь, жиди-музыканты, молодые козаки и девушки и сваты от чигиринского полковника.

Действие происходнт в XVII столетии, близ Чигирина , в козацкой слободе, в ночь на рождество христово.

АКТ ПЕРВЫЙ

Вечер. Внутренность светлицы, богато убранной коврами й бархатом. В стороне стол, покрытый дорогим ковром; кругом скамьи под бархатом, окаймленные золотом. На столе стоят фляги, кубки й разные кушанья; горят восковые свечи. Стеха убирает стол.

Стеха (отходит от стола)

Усе! здається, що все. Стривай лишень, чи не забула чого. Риба, м'ясо, баранина, свинина, ковбаса, вишнівка, слив'янка, мед, венгерське — усе, усе. Тут і їстівне, і випити. Коли б лишень гості. Та що вони так

довго баряться? І надоумило ж сідоусого у таке свято, коли добрі люди тільки колядують, сподіваться гостей, та й ще яких гостей! Старостів од такого ж старого дурня, я.к і сам. Побачимо, що то з того буде. Не гріте залізо не зогнеш. А якби не крився та пораявся б зо мною отак тижнів за два до свят, то певна уже була б річ; а то схаменувся на самісінький свят-вечір та й ластиться: "І сяка й така, і добра, і розумна ти, Стехо: поможи! Я вже тобі і се і те, і третє й десяте". Побачимо, побачимо, як попадеться нашому теляті вовка піймати. (Помолчав.) Не сказавши ні слова дочці, за кого і як хоче віддати, думає, що наша сестра-коза: поженеш, куди схочеш. Е, ні! стривай лишень, голубчику. "Ублагай її", каже. Та і що таки той поганий хорунжий? А полковник хоч старий — нехай йому добре сниться-так же пан!.. Оце б то вона й стямилася! Іншому дзус, а я-так візьмусь. Дівці дівку недовго збить з пантелику, а ще таку, як моя панночка — і-і! Та вже ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнаться можна. Тоді, як теє то, вже ж і погуляю!.. А вона поплаче, посумує, а далі й нічогісінько. Та й Назар таки не раз спасибі скаже.

(Из бокових дверей выходит Галя.)

Сте х а

А що? як прибрано?.. Тим-бо й ба!

Галя

Що це ти, Стехо, робиш? Хіба у нас сьогодні гості, чи що?

Стеха

Та ще й які гості, якби ви знали!

Галя

Які ж там гості і. відкіля?

Стеха

Угадайте.

Галя

Чи не з Чигирина?.. Так?..

Стеха

Із Чигирина, та хто такий?

Галя

Які-небудь старшини?

Стеха

То-то бо й є, що не старшини, і...

Галя

Та хто ж такий? Може... та ні! сьогодні не такий день А мені батюшка учора і говорив щось таке.

Стеха

Говорив, та не договорив. А я знаю,— тільки не скажу.

Галя (обнимая Стеху)

Стехо, голубочко, ластівко моя! скажи, не муч мене.

Стеха

А що дасте? Скажу...

Галя

Ще сережки, або перстень, або що хочеш подарую, тільки скажи.

Стеха

Нічого не треба; дайте тільки свій байбарак надіти сьогодні на вечорниці.

Галя

Добре, надівай, та так, щоб батюшка часом не побачив.

Стеха

Оце ще! Хіба ж я справді дурна? Слухайте ж. (Вполголоса.) Сьогодні прийдуть старости.

Галя (в восторге)

Від Назара! від Назара!

Стеха

Та там вже побачите, від кого.

Галя

Хіба ж не від Назара, Стехо? Що ж оце мене і справді лякаєш?

Стеха

Я вас не лякаю, я тільки так кажу.

Галя

Ні, ти щось знаєш, та не хочеш сказати.

Стеха (лукаво)

Я нічого не знаю. Де мені, ключниці, відати про панські діла?

Галя

Ти смієшся з мене! Я заплачу, їй-богу, заплачу і батюшці скажу.

Стеха

Що ж ви скажете?

Галя

Що ти мене перелякала... Теперечки не дам байбарака. А що, поживилась?

Стеха

Оце, які-бо ви боязкії Вже і повірили!

Галя

Ну, що ж? Від Назара?

Стеха

Та від кого ж більш? Вже пак не від старого Молочая, нашого полковника.

Галя

Цур йому, який нехороший! Як приїде до нас, то я зараз із хати втікаю. Мені навдивовижу, як ще його козаки слухають. Тільки у його, паскудного, і мови, що про наливку та про вареники.

Стеха

А хіба ж се й не добре?

Галя

Звісно! Козаку, та ще й полковнику! Ось мій На-зар, мій чорнобривий, усе про війну та про походи, про Наливайка, Остряницю та про сине море, про татар та про турецьку землю. Страшно, страшно, а хороше, так що слухала б не наслухалась його, та все дивилась би в його карі очі. Мало дня, мало ночі.

Стеха

Наслухаєтесь, ще й налюбуєтесь. Опісля, може, і обридне.

Галя

О, крий боже! До самої смерті, поки вмру, все дивилась би та слухала його. Скажи мені, Стехо, чи ти любила коли, чи обнімала коли козацький стан високий, що... дрижать руки, мліє серце? А коли цілуєш... що тоді? Як се, мабуть, любо! Як се весело!

(В восторге поет й пляшет.).

Гой, гоя, гоя!

Що зо мною, що я?

Полюбила козака —

Не маю покоя.

Я його боялась...

Що ж опісля сталось?

На улиці пострічалась

Та й поцілувалась.

А мати уздріла...

Яке тобі діло!

Віддаваите заміж,

Коли надоїла!

Стеха

Гарно, гарно! А од кого це вивчились?

Галя

Та од тебе ж. Хіба ти забула, як на улиці, на тій неділі, танцювала? Тоді ще батюшки не було дома... Згадала?

Стеха

Коли се? Оце ще видумали!

(Стучатся в дверь.)

Галя (торопливо)

Ох, лишечко! Хтось іде!

(Убегает.)

Стеха

Хто там?

Хома (за дверью)

Я, я! Відчиняй мерщій.

(Стеха отворяет дверь. Входит Хома, отряхиеаясь.)

Хома

Що? Не було? Оце ж яка хуртовина!

Стеха

Кого не було?

Хома

Кого? Гостей!

Стеха

Яких гостей? Од пол...

Хома

Цс!.. еге ж.

Стеха

Ні, не було.

Хома

Гляди ж, анітелень!.. Отець Данило, спасибі, розрішив. Не забудь тільки завтра вранці послать йому вишнівки. Знаєш? тієї, що недавно доливали. Нехай собі п є на здоров'я. Та що се їх нема так довго?

Чи не злякались, бува, завірюхи? А вітер неначе стиха.

Стеха

Злякаються вони! Де ж пак! І в горобину ніч приїдуть для такої панночки, як наша.

Хома

Звичайно, звичайно.

Стеха

Іще пак такий старий... а панночка...

Хома

Сама ти стара, сороко безхвоста!

Стеха

Дивись! Зараз і розсердились. Хіба я на вас?

Хома

Так що ж, що не на мене? Так на мого... ну... полковника.

Стеха

Е, бач що! А панночка? Чи ви ж з нею говорили? Що вона?

Хома

А що вона? її діло таке: що звелять, те й роби. Воно ще молоде, дурне: а твоє діло навчить її, вро-зумить, що любов і все таке прочее... дурниця, нікчемне. Ти вже, думаю, розумієш?

Стеха

Та се розумію, та з якого кінця почати, не знаю. Вона, бачите, полюбила Назара так, що й сказать не можна. Ось і сьогодні мені говорила. "Моли, каже, Стехо, бога, щоб швидше я вийшла заміж за Назара,— половину добра свого віддам!"

Хома

А ти й повірила!

Стех а

А чому ж і ні? вона така добренька.

Хома

Дурна ти, дурна! А як же я сам тобі все добро віддам, тоді що буде? га? Що ти думаєш? (Ласкает ее.) То-то бо і є, дурочка ти безсережна!

Стеха

Що мені робить, коли я дурочка?

Хома

А то, що велять. Чуєш? Усе, що в мене є, твоє.

Стеха

Не треба мені вашого добра; я і без нього була б щаслива, якби ви не забули бідної Стехи і тоді, коли зробитесь великим паном. Я вас так вірно люблю, так вбиваюсь за вами, а ви...

(Притворно грустит.)

Хома

От же і нагадали козі смерть! Знов своє. Сказав, так і зроблю.

Стеха

Чи мало що люди обіщають, коли їм припаде нужда?

Хома

Годі не знать що базікать. Піди лишень до Галі та поговори з нею хорошенько по-своєму, і коли теє... то завтра і між нами онеє.

Стеха

Казав пан — кожух дам, та й слово його тепле. І я тільки гріх на душу візьму.

Хома

Який тут гріх? Дурниця все те!

Стеха

Забожіться, що женитесь, тоді, їй-богу, все зроблю! А без мене, кажу вам, нічого не буде, їй-богу!

Хома

От же їй-богу, далебі!

Стеха

Женитесь?

Хома

Еге!

Стеха

На мені?

Хома

Як коржа, так коржа! Як спечемо, так і даі Уже ти мені в печінках сидиш з своїми витребеньками.

Стеха

Які тут витребеньки?

Хома

Ну, добре, добре! Тільки слухай. Треба діло сконувати так, щоб вона не знала, від кого старости а то — чого доброго — усе піде шкереберть.

Стеха

Та вже мені не вчиться, як ділом повернуть. Наговорю такого дива моїй панночці — що твій кобзар. Старий, скажу, чоловік, як подумаєш, усім, усім лучче від молодого. Молодий... та що й казать? нікуди не годиться, а до того ще докучливий та ревнивий, а старий — тихий-тихий і покірний.

Хома

Так, так! О, ти дівка розумна! Іди ж до Галі, та гляди — гарненько побалакай з нею.

Стеха

А потім чи можна мені буде піти на вечорниіці. Я вже зовсім упоралась. Пустіть, будьте ласкаві, хоч в послідній разочок.

Хома

У тебе тільки й на думці, що вечорниці. О, в. І мені та Мотовилиха!

Стеха

Мотовилиха? Чи не казала вам вона, стара паплюга, чого? Що ж, що я з козаками танцюю? А як ви жартуєте з молодицями, так я й нічого!

Хома

Іди ж, іди та поклич мені Галю, а затим сама павгодь рушники.

Стеха

Та вже усе напоготові.

(Уходит.)

Хома

Злигався я з дияволом... (Оглядывается.) Що ж? Не можна без цього. У такому ділі як не верти, треба або чорта, або жінки. (Немного помолчав.) Чого доброго! Ще, може, й мене обдурить, тоді і остався навіки-вічні в дурнях. Та ні, лиха матері! Аби б тільки ти мені своїми хитрощами помогла породнитися з полковником, а там уже що буде-побачимо. Іш ти, мужичка! Куди кирпу гне! Стривай! (Продолжительное молчание.) Думай собі, голубко, та гадай, що... а воно зовсім не так буде.

Закинь тільки удочку, сама рибка піде. Шутки-тесть полковника!.. А що далі-се наше діло. Аби б через поріг, то ми й за поріг глянем. У яких-небудь Черкасах, а може, у самому Чигирині гуляй собі з полковничою булавою! І слава, і почет, і червінці до себе гарбай: все твоє. А пуще всього червінці, їх люди по духу чують; хоч не показуй, все кланятимуться... Ха-ха-ха! от тобі й сотник! Ще в Братськім серце моє чуло, що з мене буде великий пан. Було говорю одно, а роблю друге; за се називали мене двуличним. Дурні, дурні! Хіба ж як говорим про огонь, так і лізти в огонь? Або як про чорнобриву сироту, так і жениться на їй? Брехня! Від огня по-дальш. Женись не на чорних бровах, не на карих очах, а на хуторах і млинах, так і будеш чоловіком, а не дурнем.

(Входит Галя.)

Галя

(весело)

Добривечір, батюшка! Де це ви так довго барились? Ви мене кликали, чи що?

Хома

Та кликав, кликав. (Осматривает ее.) Що ти не всі стрічки почіпляла? Та нехай! Поки буде і сих. Послухай. Мені треба поговорити з тобою об важнім ділі. Ти знаєш, ми сьогодні старостів сподіваємось?

Галя

Сьогоднії На первий день празника,— на самісіньке різдво?

Хома

Так що ж? Отець Данило, спасибі, розрішив. Гляди ж, не піднеси гарбуза.

Галя

Як се можна! Хіба він дуже старий, чи що? Ось послухайте, якої нісенітниці наговорила мені Стеха. Сміх та й годі!

Хома

А що тобі вона наговорила?

Галя

Каже, буцімто старі... та ні, не скажу, далебі не скажу, бо казна-щої Вона й сама не знає, що говорить.

Хома

Хіба ж не правда? Старий чоловік кращи[й] молодого.

Галя

Та й вона те ж казала.

Хома

А тобі як здається?

Галя

Як таки можна? То старий, а то молодий.

Хома

Так, по-твоєму, молодий-краще?

Галя

Отож пак!

Хома

Поміркуй лишень гарненько, так і побачиш, що батькова правда, а не твоя. Ну, що молодий? Хіба те, що чорні уси? Та й тільки ж. Не вік тобі ним любуваться: прийде пора — треба подумати об чім і другім. Може, коли захочеться почоту, поваження, поклеп нів. Кому ж се звичайніше? Полковниці..; се я так приміром говорю... а не якій-небудь жінці хорунжого; бо у його тільки й худоби, тільки й добра, що чорний ус. Повір мені, дочко, на тебе ніхто і дивиться не захоче.

Галя

Та я й не хочу, щоб на мене другі дивились.

Хома

Не знать що верзеш ти! Хіба ти думаєш, що не обридне цілісінький вік дивиться на тебе одну? Хіба ти одна на божім світі? Є й кращі тебе. Того і гляди, що розлюбить.

Галя

Назар? Мене? О, ні! ні, ніколи на світі!

Хома

Я й не кажу, що воно справді так буде, а так, наприклад,— щоб ти тямила, що ми всі на один шталт шиті.

Галя

О, ні! Не всі! Він не такий, він не розлюбить.

Хома

А що ж? Хіба він тобі побожився?

Галя

Атож!

Хома

А ти й повірвлаї

Галя

Я і без божби повірила б.

Хома

Дурне ти, дурне! Чи знаєш ти, що хто багацько обіщає, той нічого не дає? Ой, схаменись та послухай батьківського совіту. Добре, що я вже такий-що обіщав, те й зроблю. Ну, не дай я тобі приданого, — що тоді, га? Пожалуй, він і так тебе візьме: мало яких дурнів нема на світі! Та що ж в тім? Подумай, що

тоді ти робитимеш?

Галя

Те, що і всі роблять — заробляла б.

Хома

А що лучче: чи самій робити, чи дивитися, як другі на тебе роблять?

Галя

Як кому.

Хома

То-то і горе, що ти ще дурне. Я тобі б і багацько дечого сказав, та ніколи: того і гляди, що старости на поріг. А чи єсть у тебе рушники?

Галя (весело)

Є, є! Як я рада! В мене серце не на місці! Чи й вам так весело?

Хома

Весело, дуже весело. Іди ж та не забудь сказати, що коли прийдуть колядувати, так щоб гнали їх у потилицю.

Галя

За що ж? Се ж діло законне! Та воно ж і раз тільки в году!

Хома

А старости раз на віку.

Галя

Справді, щоб не помішали... Ще 6 законної речі не дадуть сповнить. Так побіжу ж я і скажу, щоб заперли ворота і хвіртку.

(Уходит.)

Хома

(ходит задумавшись)

Здається, діло добре йде. Вона думатиме, що На-зар свата, здуру і согласиться; старости не промовляться; весілля можна одкинути аж геть до того тижня; а через таку годину і нашого брата, мужика, угомониш, щоб не брикався, не то що дівку. Коли б тільки який гаспид не приніс того горобця безперого! Тоді пиши пропало. Наробить бешкету! (С важностию.) А подумаєш і те: яке йому діло до Галі? Се ж моя дитина, моє добро, слідовательно моя вдасть, моя і сила над нею. Я отець, я цар її. Та цур йому, пек! Се діло ще не таке, щоб об йому довго думати. Не дуже треба плошати, бо береженого бог береже, або — як там ще кажуть — рівніш згладиш, тісніш ляжеш.

Галя

(вбегает в восторге)

Приїхали, приїхали!

Хома

(вздрогнув)

Оце ж як ти мене злякала! Піди у свою кімнаї та прийдеш, як кликну.

Галя

Чого у кімнату? Я тут зостанусь, ніхто не побачить.

Хома

Незвичайно: закон не велить.

Галя

Ну, так я піду.

(Уходит.)

(Хома с важностию садится за стол. За дверью стучат три раза. Входят два свата с хлебом и, низко кланяясь хозяину,кладут хлеб на стол.)

Свати

Дай, боже, вечір добрий, вельможний пане!

Хома

Добривечір і вам. (Дает знак свату. Тот кланяется. Хома шепчет ему на ухо и потом првдолжает.) Добривечір, люди добрі! Просимо сідати; будьте гостями. А відкіля се вас бог несе? Чи здалека, чи зблизька? Може, ви охотники які? Може, рибалки або, може, вольнії козаки?

Сват

(тихо покашливает)

І рибалки, і вольнії козаки. Ми люди німецькії, ідемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: "Що нам дивиться на погоду? Ходім лишень шукати звіриного сліду". От і пішли. Ходили-ходили, нічого не знайшли. Аж гульк — назустріч нам іде князь, підніма угору плечі і говорить нам такії речі: "Ей ви, охотники, ловці-молодці! Будьте ласкаві, покажіте дружбу. Трапилась мені куниця-красна дівиця; не їм, не п'ю і не сплю від того часу, а все думаю, як би її достати. Поможіть мені її піймати; тоді чого душа ваша забажа, усе просіте, усе дам: хоч десять городів, або тридев'ять кладів, або чого хочете". Ну, нам того й треба. Пішли ми по слідам, по всім городам, по усіх усюдах, і у Німеччину, і у Туреччину; всі царства й государства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: "Що за диво та звірюка? Хіба де кращої нема? Ходім другої шукати". Так де тобі! Наш князь і слухати не хоче. "Де вже, каже, я не з'їздив, в яких царствах, в яких государствах не бував, а такої куниці, сиріч красної дівиці, не видав". Пішли ми вп'ять по сліду і якраз у се село зайшли; як його дражнять, не знаємо. Тут вп'ять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну слідить, ну ходить; сьогодні вранці встали і таки на слід напали. Певно, що звір наш пішов у двір ваш, а з двору в хату та й сів у кімнату; тут і мусимо піймати; тут застряла наша куниця, в вашій хаті красная дівиця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець. Пробі, оддайте нашому князю куницю, вашу красну дівицю. Кажіть же ділом, чи оддасте, чи нехай ще підросте?

Хома

(притворно с сердцем)

Що за напасть така! Відкіля се ви біду таку накликаєте! Галю! чи чуєш? Галю! порай же, будь ласкава, що мені робити з оцими ловцями-молодцями.

(Галя выходіїт на средину светлицы, останавліівается и, стыдливо потупив глаза, перебирает пальцами передник.)

Хома

Бачите ви, ловці-молодці, чого ви натворили? Мене старого з дочкою пристидили!.. Гай-гай! Так ось же що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємся, а за те, щоб ви нас не лякали, буцім ми передержуємо куницю, або красну дівицю, вас пов'яжемо. Прийшов і наш черед до ладу слово прикладать. Ну, годі ж тобі; дочко, посупившись стояти; чи нема в тебе чим сих ловців-молодців пов'язати? Чуєш-бо, Галю? А може, рушників нема? Може, нічого не придбала? Не вміла прясти, не вміла шити-і в'яжи ж чим знаєш,— хоч мотузком, коли ще й він є.'

(Галя уходит в свою светлицу и немедленно возвра-щается, неся на серебряном блюде два вышитые полотенца й кладет на хлеб, принесенньш сватами; потом подходит к отцу й низко кланяется й целует руку; потом берет блюдо с полотенцами и подносит сватам — сперва одному, потом другому. Свати, взявши полотенца, кланяются Хоме.)

Сват

Спасибі ж батькові, що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко, що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала.

(Галя берет полотенца й перевязывает через плеча одному й другому, лотом отходит й робко поглядывает на двери.)

Хома

(к Гале)

Догадався, догадався! Ти хочеш і князя зв'язати. Нехай завтра обоє його зв'яжемо. Бач, мабуть, злякався, що не показався. Стривай, попадешся, не втечеш!

Сват

Він і сам прилетить, як зачує, що так похваляєтесь.

Хома

Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати. Що там є, поїмо; що дадуть, поп'ємо та побалакаємо дещо. А тимчасом ти, Галю, не гуляй, в корт меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, проси з привітом і з ласкою.

(Сватьі чинно садятся за стол. Галя принимает от отца чарку й флягу й подносит старшему свату. Сват не принимает.)

Сват

Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі.

(Кланяется.)

(Галя. посматривая на отца робко й стыдливо, подносит к губам й подает свату.)

Сват

(подняв чару)

Тепера так? Пошли ж, боже, нашим молодим щастя, і багатства, і доброго здоров'я, щоб і внуків

женити, і правнуків дождати...

(Свата прерывает хор колядников под окнами. Все слушают со вниманием. Хома с досадою покручивает усы; Галя весело посматривает на окно. Сват в про-должение колядки повторяет.)

Гарно колядують наші козаки!

КОЛЯДКА

Бачить же бог, бачить творець,

Що мир погибає,

Архангела Гавриїла

В Назарет посилає.

Благовістив в Назареті —

Стала слава у вертепі.

О, прекрасний Вихліеме!

Отверзи врата Едема.

Хома

(к Гале, с сердцем)

Я ж тобі наказував, щоб нікого не пускали! Задумалась, забула!

(Входит Назар с молодими козаками.)

Назар

Дай, боже, вечір добрий! Помагай-бі вам на все добре!

(Все козаки повторяют то же. Назар, не снимая шапки, в ужасе останавливается; посматривает то на гостей, то на Галю.)

(Все молчат.)

Хома

(смешавшись)

Спасибі, спасибі... Милості просимо. Просимо сідати,

(Молчание продолжается. Галя, ульїбаясь, украдкой поглядывает на Назара.)

Назар

Сядемо, сядемо, аби було де: ми гості непрохані. Може, помішали; дак ми і підемо, відкіля прийшли. (Смотрит на сватов.) Так бач, через що полковник послав мене з грамотами в Гуляй-Поле! (Глядя на Галю.) Весело, весело! Наливай швидше горілки, і я вип'ю за твоє здоров'я! Не лякайся, не лякайся, наливай.

(Галя в ужасе роняет поднос й флягу.)

Хома

(в бешенстве)

Хто сміє знущаться над моєю дочкою?

Назар

Я! Хіба не бачиш? Я, Назар Стодоля! Той самий, за кого ти вчора обіщав видать дочку свою, той самий, якого ти знав ще з тієї пори, як він тебе вирвав із-під ножа гайдамаки! Згадай іще, що я той самий, хто й самому гетьману не дасть себе на посміх! Пізнав?

Хома

Пізнав. (Равнодушно.) Що дальш?

Галя

Хіба ж не ти прислав?

Хома

Мовчи! Геть собі!

Назар

(останавливает Галю)

Стривай, стій тут! І тебе обманюють?

Хома

Не обманюю, а так як батько велю. Вона просватана за чигиринського полковника.

Назар (с презрением)

Полковника! Учора була моя, сьогодні полковникова, а завтра чия буде? Чуєш, Галю?

Галя

(падая на руки Назара)

Чую! О, чбм мені не позакладало!

Сват

Осмілююсь долежить...

Назар

Мовчи, поганець, шипотиннику!

Хома

Віддай мені дочку мою.

(Робко подходит к Назару.)

Назар

Геть, Юда'

Хома

(в ужаге)

Прохор, Максим, Іван, Стехо! Гей, хто там є? Воз-'" міть його, харцизяку,-він уб'є мене!

Назар

Нехай бог тебе поб'є, дітопродавець! (К Гале.) Галю! серце моє! Промов мені хоть одне слово: ти не знала — за кого? Скажи: не знала?

Галя

(приходит в себя)

Не знала, їй-богу, не знала!

Назар

(к Хоме)

Чи чуєш ти?

Хома

Не чую; я оглух!

Назар

(к гостям)

Люди добрі, коли ви не оглухли, так послухайте. Він мене називав своїм сином, а я його своїм батьком, і він се чув тоді, а сьогодні оглух. Де ж його правда? Чи чесний же він чоловік? Правдивий, га?

(Гости молчат.)

Гнат

(подходит к Назару)

Він не чоловік. Кинь його: таке ледащо не стоїть путнього слова!

(Берет его за руку.)

Назар

Стривай! Ні, він чоловік, він називав мене сиином. (К. Хоме.) Правда?

Хома

Не тобі вчити, як мені кого називати. Я її батько, а не твій: так у моїй волі оддать її за кого схочу.

Назар

А як же вона не захоче, тоді що?

Хома

Я заставлю.

Назар

Чи можна ж кого заставить утопиться або повіситься? Хіба ти бог, що маєш силу чудеса творить Хіба ти диявол, коли ти не маєш жалю до рідної своєї дитини? Ти бачиш, у неї є серце, і їй замість його кладеш каменюку. Слухай: і ти ж колись був молодим, і ти ж мав коли-небудь радість і горе. Скажи, що чуло, що казало твоє серце, коли тобою кепкували?

Хома

Го-во-ри!

Назар

(в иєступлении)

Так ти глузуєш надо мною! Хіба я не стопчу тебе, як жабу? Брехун?

(Быстро подходит к нему и хватает его за горло.)

Галя

(схватив руку Назара)

Що ти робиш? Убий мене, на, ріж.

(Назар молча опускает руки.)

Хома

(подбегает к сватам)

Ви бачили? Хотів мене задушити!

(Свати молчат.)

Гнат

(к Назару)

Ми не так розплатимося іншим часом. Ходім з сього базару.

Назар

Не піду! Мене відсіль ноги не винесуть.

Гнат

Ну, так торгуйсь. Може, дешевше уступлять.

Галя

Боже мій, боже мій! Вони знущаються надо мною!

Хома

Не знущаються, а торгуються.

Гнат

Годі, брате; ходім: ми опізнились.

Назар

Стривай, не опізнились. (Подходит к Хоме). Прости мене, я згарячу забувся. Ти добрий чоловік. Прости або заріж мене, тільки не кажи, що вона не моя, не кажи! Дивись: я гетьману ніколи не кланявсь. (Падает на колени.) Для спасенія своєї душі, коли у тебе у серці є бог, для угоди всіх святих, коли ти віруєш у кого, для спасенія твоєї дитини, коли вона тобі мила, зглянься на мене! Нехай старости з своїм хлібом вдуть додому. Христом-богом молю, не занапасти її, бідної! Кращої її нема; за що ти хочеш її убити? На голову мою! Возьми її, розбий обухом — не треба мені

її: тільки дай дочці своїй ще пожити на світі, не заїдай її віку, вона не винувата!

(Хома дрожа посматривает на гостей.)

Гнат

(бистро подбегает к Назару)

Кого ти просиш? Кому кланяєшся? Перед ким падаєш? Я на тебе після сього й дивиться не хочу:

прощай!.. Кланяється дияволу! Він тебе кип'ячою смолою напоїть!

(Хочет итти.)

Назар

(удерживает его)

Постій, дай ще слово скажу.

Галя

(обнимая ноги отца)

Ви покійній матері, як вона умирала, біля домовини обіщали мене видать за Назара. Що ж ви робите? Чим я вас прогнівила? За що мене хочете убить? Хіба ж я не дочка ваша?

(Заливается слезами.)

Назар

Камінь! Залізо! Ти огню хочеш! Буде огонь, буде! Для тебе все пекло визову... ти жди мене. (Гале.) Бідна, бідна! В тебе нема батька, в тебе кат єсть, а не батько! Бідненька, серденько моє, пташечко моя безприютна! (Целует ее.) А я ще бідніший тебе: у мене й ката нема, нікому і зарізати! Прощай, моє серце, прощай! Не забаримось побачиться.

(Галя безмолвная падает на руки Назара. Он целует:Хома силится вирвать ее. Назар отталкивает его и снова целует Галю.)

Назар

(к сватам)

Розкажіть полковнику, що бачили і що чули. Скажіть, що його молода при ваших очах цілувалась зо мною. (Галя обнимает его й целует.) Бачите, бачите! Прощай же, моє серце, моя голубочко! (Целуеу ее.) Я знаю, що мені робить. Я знайду правду. Прощай! Вернусь, сподівайся.

(Галя падает без чувств. Назар, закрыв лицо руками, удаляется. Гнат й козаки за ним. Хома и свати подбегают к Гале.)

АКТ ВТОРОЙ

Внутренность простой хати, опрятно убранной. На столе горят свечи. Хозяйка прибирает около печки.

Хозяйка

Господи, господи! Як подумаєш, коли ще ми дівували, зачуєш де-небудь вечорниці, так аж тини тріщать; а тепер... От скоро і треті півні заспівають, а вечорниці ще й не зачинались. Нехай воно хоч і свято, звісно — колядують, а все-таки час би. Ні, що не кажи, а світ перемінився. Хоть би і запорожці... Ну, які вони запорожці? Тьфу на їх

хисгь, та й годі! Чи такі були попереду? Як налетять було з своєї Січі, так що твої орли-соколи! Було як схопить тебе котрий, так до землі не допустить, так і носить... Ой-ой-ой! Куди то все дівалось?..

(Покачавши грустно головой, поет.)

Зоря з місяцем над долиною

Пострічалася;

Дожидалася до білої зорі,

Не діждалася;

Я додому прийшла, гірко плакала,

Не молилася, —

Нерозумная, неутішная,

Положилася,

Ой не спала ж я, все верзлась мені

Нічка темная

І вишневий сад, очі карії,

Брови чорнії.

На зорі-зорі я проч'нулася

І сказала так:

За Дунай-ріку чорнобривий твій

На гнідім коні

Полетів орлом!.. Я все плакала,

Все сміялася.

І додому козаки, з-за Дунай-ріки,

Заверталися.

Не вернувся мій... молоді літа

За що трачу я?

Зоря з місяцем пострічалася —

І заплачу я.

Точнісінько моя доля! Неначе сю пісню про мене зложили. Де мої молоді літа І сліду нема, мов поверх води поплили. (Помолчав.) Що ж се справді ніхто не йде? А вже мені ся навіжена Стеха! Пішла за дівками та десь і застряла з козаками. І звела ж їх нечиста мати докупи! Нехай би сей Кичатий був парубок, а то ж уже старий чоловік... Не взяв би він собі в ключниці не молоду, а розумну, вірну, дотепну до всякого діла та стареньку! А то... як та дзиґа, так і снує. Як то він дочку свою ще пристроїть? Бач, у полковниці лізе! Чи довго ж то вона буде любуватися його лисиною замість ясного місяця? Ох, ох! старі, старі! Сидіть би вам тілько на печі та жувать калачі; так ні, давай їм жінку, та ще молоду. Як же пак, чи не так!.. От Стодоля молодець! Я його знаю, він протопче стежку через полковничий садок. Та й дурний би був, коли б не протоптав. Про себе скажу, що... теє... хтось іде!.. Зараз, зараз! Насилу!

(Отворяет дверь.) (Входят Назар й Игнат.)

Хозяйка

Свят, свят, свят! Відкіля се, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло вас у мою хату?

Гнат

Не питайся, голубко, стара будеш, хоч се, признаться, і не пристало твоїй пиці. Чого ж ти так насупилась?

Хозяйка

Сідайте, будьте ласкаві, сідайте!

Гнат

Ну, годі ж, не сердься. Мало чого з язика не спливе! Невже треба переймать, що поверх води пливе! У тебе сьогодні вечорниці?

Хозяйка

Хіба ж наші вечорниці для вас? Ви так тілько прийшли — посміяться.

Гнат

Так таки і посміємося, коли буде весело.

Хозяйка

(глядя на Назара)

Буде весело, та не всім.

Гнат

Ну, се вже опісля побачимо. А поки — ке нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять, та й зубам пошукай роботи. Проклятий скряга і повечеряти не дав. Ну, чого ж ти рот роззявила? Мерщій!

Хозяйка

Зараз. (Отходя.) Бідненький Назар!

(Достает с полки флягу с вином й закуску й ставит на стол.) (Назар печально смотрит на Игната.)

Гнат

(к хозяйке)

Тепер же знаєш що? Візьми мітлу та мети, виясни хорошенько місяць: бач, як насупило! А ми тимчасом побалакаєм, що треба.

Хозяйка

Що се, бог з вами! Хіба я відьма?

Гнат

Я так, .навмання сказав. Заткни пальці в уха. Чи второпала?

Хозяйка

А!.. ви хочете нишком побалакати. Добре, я піду по Стеху.

(Надевает свиту й уходит.)

Гнат

(посмотрев ей вслед)

Пішла. Ну, що ж дивишся на мене, мов не пізнаєш?

Назар

Тепер би й рідного батька не пізнав.

Гнат

Розумні люди усе так роблять: і в хоромах, як у хаті мужик. (Наливает рюмку й подносит) Не хочеш? Як хочеш! А я совітував би чарочку-другу Адамових слізок, як казав було отець економ. Не забув Братський монастир?

Назар

Ні, скажи лучче, нащо ти мене повів сюди?

Гнат

На те, щоб побалакати з тобою, як з козаком, а з бабою. За козацьку волю і розум!

(Выпивает)

Назар

Щасливий ти чоловік!

Гнат

Ти щасливіший мене.

На зар

О, якби ти посидів у моїй шкурі! Ходім, Гнате, мені тут душно.

Гнат

Стривай, ще рано. Подивимся, як люди добрі веселяться, та посовітуємся, куди йти.

Назар

Мені одно, куди не поведеш.

Гнат

Ти вп'ять баба. Чи пристали ж козаку такі речі?

Назар

Гірко мені, Гнате! Ти смієшся, а в мене печінки верне. Хіба ж моє горе смішить тебе?

Гнат

Смішить.

Назар

А я думав-ти добрий чоловік.

Гнат

А я думав — ти козак, а ти, бачу, баба Ну, скажи мені, чого ти дурієш? Де твій розум? Чи стоїть же жінка, хоч би вона була дочка німецького цезаря, чи стоїть вона такого дорогого добра, як чоловічий розум?

Назар

Стоїть.

Гнат

Брехня! Ти знаєш, в яку ціну поставив цар Соломон золотий плуг? Він каже, що при нужді шматок хліба дорожче золота. А я скажу: чарка горілки козаку миліша усіх жінок на світі.

Назар

Ти мене, Гнате, морочиш, а мені тепер треба щирого друга.

Гнат

Добре. Я він і єсть, бо кажу правду. А коли хочеш, то й брехать почну для тебе. Все, що хочеш.

Назар

Не смійся, а ділом кажи, що робить мені. Тобі можна і говорить, і думать.

Гнат

Ось що. Перш усього випий горілки. Вона і без мене наведе тебе на розум. (Наливает рюмку.) Чи не забув ще ти, як розумно розсужда латинський вірш-ник...6 як пак його... ну той, за якого мене в Братстві випарили різками, як отець ректор піймав у мене за халявою його мудрі вірші. Він каже: "Дурниця все, опріч горілки, а іноді і жінка під руку". Оце так! (Выпивает.)

Назар

(презрительно)

Бідний ти, сердешний чоловік! Я думав, що в тебе хоч крихта є добра, а в тебе нема й того, що має й скотина. О, якби ти зміг заглянуть сюди (указывает на сердце), куди сам бог не загляда! Та ні! Може, ти тільки морочиш мене; може, ти тільки так кажеш. Друг ти мій добрий, вірний мій, ти ж таки плакав коли-небудь: плач зо мною тепер; хоч прикинься, та плач. Не муч мене: в мене від горя серце рветься! Нехай вже ті сміються, що живуть у пеклі: їм любо;

а ти ж таки чоловік.

(С участием смотрит на него.)

Гнат

Так, я чоловік; а ти й справді баба, ще раз тобі скажу: казна за чим вбиваєшся.

Назар

Нема у тебе серця, камінь ти!

Гнат

Як хочеш, так і думай, а я нещасніший од тебе, нещасніший од твоєї собаки: вона лащиться до тебе, а ти її кохаєш; а я?.. І я, дурний, колись любив і к гадинам жінкам ласкався, ридав гарячими сльозами, рад був і жизнь оддать за них... І що із того? Чи хочеш знати?

Назар

Не треба, не хочу, не говори! У тебе нема бога в серці.

Гнат

А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пень дубовий. Прийде і твоя пора, все згадаєш. (Ласково.) Годі ж тобі, годі! Не дивись так хмарно: далебі не полегша. Дурниця все: і товариство, і любов,— цур їм! нема їх на світі! Одні дурні і діти вірять латинським віршам. А лучче поговорим о долі, а тимчасом налетять сороки чорноброві, вип'єм, пожартуєм, і вір мені — вся дур із голови вилетить. Я се знаю: мене лихо навчило.

Назар

(вставая из-за стола)

Та і я ізвідав горе, та нічому не навчився; тебе ж не хочу слухать: ти зліший диявола. (Хочет итти.)

Гнат

Куди ж ти?

Назар

З тобою холодно, піду у пекло погріться.

Гнат

Стривай, ти сам не знайдеш. Я шлях тобі покажу.

Назар

Найду й сам.

Гнат

(удерживает его)

Ти і справді хочеш іти? Скажений, ти з глузду з'їхав!

Назар

Я нікому не дам себе в обиду ї дурного совіту не послухаю. Пусти мене.

Гнат

Насилу прочунявся. Та куди ж ти, навіжений?

Назар

(вспыльчиво)

Мовчи, а то тут тобі і амінь.

Гнат

(не выпуская руки Назара)

Так і я зумію, та що потім? З холодним мертвецем у домовину?

Назар

Хоть до чорта у пекло! Пусти мене, я піду у Чигирин до полковника.

Гнат

Чого?

Назар

Уб'ю його!

Гнат

А як не вб'єш, тоді що? Чи не мусиш ублагать його відкинуться від Галі? га?

Назар

Так чи не так, а я піду.

Гнат

До диявола в гості! Чи не лучче ж, замість пузатого полковника, обняти тонкий та гнучкий стан Галі? Не хмурся та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти сьогодні нічого путнього не видумаєш.

Назар

Що дальше?

Гнат

(осматриваясь)

Чи глухі тут стіни? (Вполголоса.) Украдьмо Галю, от і все. Чи добре?

Назар

(чемного помолчав, жмет руку Гната)

Прости мене...,

Гнат

Ну, що ще?

Назар

Ти певний друг!

Гнат

Ну, об сьому послі. Кажи, так чи не так?

Назар

Так! Я ввесь твій: говори, приказуй.

Гнат

Слухай же. Вона, звісно, виходила до тебе коли-небудь пізно вечором у садок, хоть, може, й не одна?

Назар

З ключницею.

Гнат

Суща коханка! Чи не завалявсь у тебе в кишені який червінець?

Назар

Два.

Гнат

Ще лучче. Се ж буде ключниці на сережки, а плахту на словах обіщай. Тільки домовся з нею так, щоб вона про мене не знала, бо жінки наголо всі цокотухи: не для їх вигадано слово мовчати; до того ще й дорожче запросить.

Назар

Нічого не пожалую, усе віддам, що в мене е. Де тільки ключницю побачу?

Гнат

Вона буде тут. Адже ти чув, як ласка хазяйка Стеху за те, що довго бариться? Гляди ж, зробиш тут усе як треба, а я дожидатиму вас крій старої корчми. з тройкою добрих вороних. Знаєш, за садком, на старій дорозі?

Назар

Знаю.

Гнат

Сю корчму і днем люди, хрестячись, обходять, а вночі ніхто не посміє; так кращого місця нічого й шукати; тільки порайтесь моторніш.

Назар

А як вона не захоче,— що тоді?

Гнат

Хто? Ключниця чи...

Назар

Та й та, й друга.

Гнат

Захочуть обидві, тільки ти зумій согласити. Ключниця за червінця піде колядувать хоть до самого сатани; а Галя в одній сорочці піде за тобою на край світу; а як се дуже далеко, так ти спровадь її на Запорожжя, а там і сам гетьман не більший од чабана. Адже ти не виписувавсь із запорожців?

Назар

Ні.

Гнат

Так якого ж злидня ще хотіть? А хто пак у тебе курінним отаманом?

Назар

Сокорина.

Гнат

Знаю! О, голінний, завзятий чоловік! В кірці води диявола утопить, не то що в Дніпрі. А! здається, хтось іде.

Назар

О, якби твоє, брате, слово та богу в уха!

Гнат

Нема нічого на світі легше: тільки повеселій, будь козаком. Мовчи. (Громко.) Ну, вип'ємо ж чарочку за шинкарочку.

(Пьют.)

Хозяйка

Як же я утомилась! Насилу найшла її, прокляту Стеху!

Гнат

А що, змахнула пил з місяця?

Хозяйка

Смійтесь, а воно і справді погода утихомирилась.

Гнат

Оце ж тобі за труди.

(Подает чарку.)

Хозяйка

Цур йому, як я втомилась!.. Ні, спасибі, не під силу... Хіба вже для вас. (Пробует понемножку. Гнат знаками просит. Она, в притворстве усилий й кривлячий, выпивает, а остальньїе капли хлещет в потолок.) Щоб вороги мовчали й сусіди не знали!

(Отдает чарку.)

Гнат

(подносит Назару; тот отказывается знаком)

Не хочеш — як хочеш. А мені здається, що і на світі нема такого горя, якого б не можна було утопити в чарці горілки. Чарка, друга — і чорта у воду. Так, Катерино?

Хозяйка

Як кому іншому, то й кварта не поможе.

Гнат

(Назару)

А ти справді не будеш пить?

Назар

Не буду.

Гнат

Вольному воля, а спасеному рай. За твоє здоров'я! (Выпивает.) Праведно співається в тій пііні, що каже: коли б мужику не жінка, не знав би він скуки, коли б не горілка, де дівать би муки? Так у горілку її, прокляту, у горілку! Розумний чоловік тебе видумав, так! (К Назару.) Та на тебе бридко й дивиться. Ну, ще ж одну та й годі вже. (Наливает.) Чи їтямки тобі, як ми втікали з Братського на Запорожжя та на дорозі зустріли одну чорнобривеньку і ти чуіь-чуть був не проміняв запорозької волі на її чорні брови? Бач, ти забув; а я так все запрошедше знаю, та й що буде, одгадаю.

Стеха

(вбегает второпях)

Ох, моя матінко, як утомилась! Шуточки? Оббігала усі усюди! (Осматриваясь.) Ах, боже мій! я і не бачу. Добривечір вам! От вже й не думала, й не пдала! Спасибі, спасибі! Не погнушались наших слобідських вечорниць. Так уже й не здивуйте: у нас усе абияк, не те, що у вас у Чигирині.

Гнат

Та у вас ще краще.

Стеха

Годі-бо вам сміяться.

Хозяйка

Чи прийде ж хто?

Стеха

Як же? Усі прийдуть.

(Гнат берет за руку хозяйку й отводит в сторону. Назар встает из-за стола и подходит к Стехе.)

Гнат

(к хозяйке)

У мене щось голова розболілась; піду подивлюсь, який місяць. Чуєш? А про кобзаря, мабуть, і забули. Збігай лишень. Без його і гульня не гульня.

Хозяйка

Стехо! Ти звала Кирика?

Стеха

Моя матіночко! І забула. Я зараз збігаю.

Гнат

Вп'ять де-небудь застрянеш.,. Збігай лучче сама.

Хозяйка

Добре.

(Хозяйка й Гнат уходят.)

Назар

(берет за руку Стеху)

У мене є просьба до тебе, Стехо.

Стеха

Знаю, знаю, яка просьба: сказать панночці, щоб вийшла до вас, як пан засне. Та тепер тільки не те вже, що перше було. Адже ви самі знаєте, що незабаром зробилось.

Назар

Се не помішає; мені тільки одно словечко сказати. (Дает ей червонец.) На тобі; ще й плахта буде, коли услужиш.

Стеха

(принимает червонец)

Не придумаю, як би се зробити. Лиха година те, що старий цілісіньку ніч очей не заплющить. Сердешна панночка! А як я плакала, як просила! Ні, таки на своєму поставив старий сатана.

Назар

Так ти зробиш? Дожидати?

Стеха

Зроблю, зроблю, тільки...

Назар

Не бійсь! Більш копи лиха не буде. А коли хочеш, так і ти з нами. Ну лишень, чкурнем.

Стеха

Куди з вами?

Назар

Туди, де лучче жити, де будеш ти панією, а не ключницею: чи второпала?

Стеха

Глядіть, чи не дурите ви мене? І справді думають, що як вони багаті, так усе і їх.

Гнат

(за сценой)

Катре, Катре! А погляди, що се на місяці?

Голос хозяйки

Хіба не знаєте? Брат брата на вила підняв.

Гнат

Як же се? Далебі, я не чув.

Хозяйка

Нехай у хаті розкажу, я змерзла.

(В продолжение зтого разговора Назар об'ьясняется со Стехой знаками й шопотом. Стеха делает утверди-тельний знак, и отходит. Входят Гнат й хозяйка.)

Стеха

А хіба ж ви сього не знаєте?

Гнат

Або забув, або і зовсім не знав; не, згадаю.

Стеха

Так ось бачите, як воно. Як Христа дочитались, старший брат на Великдень, коли ще добрі люди на утрені стояли, пішов підкинуть волам сіна, та замість сіна проткнув вилами свого меншого брата: так їх бог так і поставив укупці на місяці, на вид усьому хрещеному миру, щоб бачили, що і скотині гріх їсти у такий великий празник, поки пасок не посвятять, а не то шо людям.

Хозяйка

(насмешливо)

Ач як мудро прочитала!

Гнат

Чудо-не дівка! Розумна і красива.

(Обнимает Стеху.)

Стеха

(притворно)

Що се, які справді безстидні оці городські козаки! Усе б їм знущаться над нами та й тільки. (Гнат це-лует ее). Ну! от іще видумали що! Неначе се звичайно! Пустіть, далебі закричу.

(С шумом входят козаки й девушки.)

В толпе

Ай да Стеха! От моторна, і тут успіла. А старий Кичатий!..

Стеха

(вырываясь)

Ну, що? Поживились? Не бійсь, таки не довелось поцілувати. Хто там горло дере, що успіла? Вони тільки так, нічого не зробили.

Гнат

(к козакам)

Ну, хто у вас отаман? Чи єсть музики?

Голоса

І кобзар і музики

Гнат

А останнє: випить і закусити?

Голоса

Як без сього? Усе є.

Гнат

А, та й бравії ж молодці! Що твої чигиринції (К девушкам.) Котора ж із вас піде зо мною танцювати?

Голоса

Пропустіть, пропустіть — музяки йдуть.

(Входят музиканты-жиды. Впереди слепой старик с кобзою. Девушки й козаки в беспорядке расступают-ся. В продолжение суматохи Назар разговариваеі с Гнатом.)

Гнат

Будь-бо веселіший, не показуй виду. Стеха зуміє одкараскаться од них, тільки нам з тобою треба попереду утікати. Я, пожалуй, хоч і зараз піду, а ти зостанься тут поки — так, для виду. Та чуєш: не дуже довго женихайся, а мерщій в корчму: я там буду.

Назар

Добре, тільки і ти проворніше.

Гнат

За мене не бійсь Дивись, старії знакомій! Кузьма, яким се побитом тут опинились?

Один из козаков

З хуторів до церкви, а вечорниці по духу чуємо.

Гнат

Мододці? А ви, жидова, як сюди зайшли?

Жид

А так, шляхом. У Чигирині нема заробітку, а ми прочули що у пана Кичатого весілля буде, так і ири-йшли сюди.

Гнат

(в сторону)

Жидівське ухо! (Громко.) А нуте ж! Учистьте запорозького козачка. (К, козакам.) А з вас хто бойчіший? Удар, я подивлюсь, чи так, як у нас бувало на Запорожжі! (Тихо Назару.) Годі, не дурій. Я ж кажу, усе буде добре.

Назар

Чи буде, чи ні, тільки зділай милость, не бався тут, іди швидше.

Гнат

Поспіємо ще з козами на торг. Не показуйся, будь паскав, таким сумним: все зіпсуєш. Подивимся козачка та й годі.

(Удаляются в глубину и разговаривают между собою. Музыканти заиграли. Один козак выскакивает из толпы и пляшет козачок. Гнат й Назар любуются.)

Гнат

Ай да молодець! От жвавий! Що твій запорожець! (Танец кончается.) Ну, веселітеся ж, люди добрі, гуляйте, хлопці, а нам уже годі, пора їхать: до Чигирина не близько, а до світу треба буть там. Прощайте, козаки? Прощайте, дівчата! Прощай, хазяйко! А де ж та... Кичатого? (Стеха прячется между козаками. Гнат. поймав ее, целует.) Прощай, сердечко моє, моя розумниця, моя красавиця! Прощай!

Стеха

(вирываясь)

Ай-ай-ай! Закричу, їй же то богу, закричу.

(Назар и Гнат уходят. Хозяйка провожает их.)

Стеха

(охорашиваясь)

Що за народ такий сі козаки! Усе б їм цілуваться. Неначе й домоглось. (К. хозяйке.) Тітко, тітко! А нумо ми з тобою.

(Пляшет й поет.)

Через гору піду,

Скриюсь за горою...

На біду,

Де піду,

Козаки за мною.

Той почне говорить,

Той сережки сулить,

Кого знаю,

Привітаю,

Хто сережки дарить.

Ох, сережки мої,

Мої золотії!

Сердітеся,

Дивітеся,

Вороги лихії!

Хозяйка (вырываясь)

Ох, мої зозуленьки! По старості літ мені б і не подоб ало.

(Стеха между тем шалит с козаками, хватая за руку молодого козака, й, вертясь, приплясыває.)

Хозяйка

Оце яка жартовлива! Та перестанеш ти чи ні?

Стеха

(пляшет й поет)

Тра-ла-ла, тра-ла-ла,

На базарі була,

Черевички купила,

Три червінці дала,

А четвертий пропила

І музику найняла.

Що ж ви, родимець би вас вбив! тільки дурно гроші берете? Кусок би вам сала, а не грошей. (В толпе хохот.) А де ж наш Кирик? Сюди його! Він один лучче усіх цих голодранців. (Выходит кобзарь.) Ось він, мій

голубчик. Ну лишень, яку-небудь пісеньку з приговорками або казочку-страховиночку, щоб цілу ніч не заснулось.

Кобзарь

Добре, добре. Хочеш казочку, хочеш пісеньку, що любиш.

Голоса

Казку! Казку!

Другие

Ні, пісню, та таку, щоб жижки затрусились. Ми ще не танцювали.

Первыіе голоса

(и с ними Стеха паче всех)

Натанцюєтесь іще, поки до третіх.

Стеха

До півнів ще не трохи. Казку! (К хозяйке.) Казку, тітко?

Хозяйка

Звісно, казку, поки ще не так пізно; а опісля і слухать страшно буде.

Кобзарь

Коли казку, так казку; мені все одно.

В толпе

Перещебетала-таки цокотуха.

Другой голос

Ач яка!

Стеха

А що, га? Таки перещебетала!

(Кобзарь садится на скамейку. Кругом него с шумом и хохотом толпятся в беспорядке козаки и девушки.)

Стеха

(подносит кобзарю рюмку вина)

Випий, дідусю, для смілості.

Кобзарь

(випивши)

Спасибі тобі, дівко! (Прокашлявшись.) Слухать —що їсти, в горшку не бовтати, усів не марати, слов не пропускать, другим не мішать.

(Обший легкий шопот й смех.)

Стеха

Послухаю, послухаю, чи єсть же така страховина, щоб я злякалась.

Голос

Чуєш ти? Коли не будеш мовчать, так геть собі.

Д ругой

А то виженем.

Стеха

А хто б посміві Сотник вас усіх перевішає.

Голос

Дзус йому, мурому! Гляди, щоб на одній осичині не повісили тебе з сотником.

Хозяйка

Та замовчіть же, бога ради! (К. кобзарю.) Кажи, дідусю, кажи; їх не переслухаєш.

Кобзарь

(прокашлявшись)

У венгерській стороні, у цесарців, за шляхетською землею, стоїть гора висока; а в тій горі нора глибока;

в норі сидить не звір, не птиця — турецька цариця. Сидить вона сто тисяч літ, не молодіє, не старіє, а тілько дедалі зліє; їсть вона од схід до захід сонця — не хліб печений, не курей і не яку-небудь людську страву, а трощить маленьких дітей за те, що коли ще вона була у Туреччині

важкою, так їй сказав армен-ський знахар, що вона родить дочку і дочка та буде, як підросте, в тисячу раз краще її. От вона, справді, як родила дочку, так зараз і з'їла її, та з того часу сидить у норі і, невгаваючи, усе їсть дітей; не розбира, хоть хрещені вони, а хоть нехрещені, їсть усіх, їсгь тобі всіх та й годі,— і дівчаток і хлопчиків...

Стеха

(быстро)

І хлопчиків! Ах, вона триклята баба! Щастя її, що я не знаю тієї гори.

Гол ос

А що б ти зробила?

Стеха

Що? Задушила б.

Голос

Куди тобі, погане!

Другой

Ти й за двері сама боїшся вийти.

Стеха

Хто, я?

В толпе

Та не мішай же слухать! Не хто ж більш, ти!

Стеха

Я боюсь? Хочеш, зараз піду на гробовище? А коли хочете, так у стару корчму, що на старому шляху.

В толпе

Прудка дуже! За поріг не вийдеш, умреш.

Стеха

Я вмру! Що ставиш?

В толпе

Мої музиканти на всю; а ти?.

Стеха

Піввідра слив'янки, три куски сала і паляниця.

В тол пе

Добре! Тільки щоб, знаєш, слив'янка була з панського льоху.

Стеха

Та вже де не візьму, до сього вам діла нема, а поставлю. Де мій байбарак? (Надевает верхнєє платье.) Гляди ж, не цурайся слова. (Кобзарю.) Як я вернусь, так тоді докажеш, дідусю; а то я і не хочу.

(Уходит.)

Кобзарь

Добре.

В толпе

А щоб повірили, так принеси цеглинку або кахлю з груби, або що хочеш, тільки з корчми.

Стеха

(за сценою)

Добре, добре.

Голоса

От дівка голінна, так так!

Другой

Чуприну їй та уси, тоді хоч у пекло...

Третий

Так подумають, що козак.

Хозяйка

Вже козир-дівка, не вам рівня. Отже й піде: .тоді плати.

Голос

Або слив'янку пий, а салом і паляницею закусуй.

Хозяйка

Побачим, побачим, чия візьме. Чого сидіти? Щоб не даром музикам платить, ну лиш потанцюєм лучче. Ану, вдарте, та не по-жидівський, а по-нашому.

(Толпа в беспорядке расступается. Козак с девушкою выходит танцовать. Музыканты заиграли, и пляска началась. Занавес тихо опускается.)

АКТ ТРЕТИЙ

Внутренность развалин корчмы. Стени без гіотолка и несколько уцелевших стропил. Все занесено снегом и освещено луною. Несколько минут молчания. Вдали слыїшна песня, потом ближе, ближе, й является Стеха, робко припевая: "Ох, сережки!.." Она останавливается у развалившейся печи й с робостию осматривается кругом.

Стеха

Як страшно! Де ж вони? І коней теж не видно; Чи не махнули вони собі? То-то буде добре! За два червінці продать своє щастя... (Осматривает следы.) Ні, опріч моїх, нічиїх не видко слідів... Що, як вони обманили та другим шляхом?.. От тобі й сотничка! Побіжу мерщій додому, чи не подіялось чого там. Розкажуть, що я помогла,— тоді усе пропало.

(Поспешно возвращается.) (Навстречу ей Назар несет на руках Галю.)

Стеха.

Се ви? А тут так страшно... Чи не случилось чого?

Назар

(опустив Галю)

Нічого не бійсь. А коні тут?

Стеха

Ні, я не бачила.

Назар

Збігай подивись, і як нема, то біжи мерщій у слободу, чи не зустрінеш на дорозі.

Галя

Стехо! Чому ж ти не йдеш? Біжи ж скоріш: батюшка прокинеться? Біжи-бо!

Стеха

Зараз, моя панночко; для вас на край світу полечу.

(Поспешно выламывает из печи изразец.)

Галя

Що ти робиш?

Стеха

Зараз. Се од вовків.

(Быстро удаляется.)

Галя

Ходім на дорогу: мені тут страшно.

Назар

Не можна, моє серденько: там побачать, а сюди ніхто не ввійде.

Галя

(грустно)

Ну, роби як знаєш, а я... я все зробила... Боже' На зорі прокинеться батюшка... Ох, Назаре, Назаре! що я наробила!

Назар

Лучче нічого, не можна було зробить.

Галя

Батюшка мене проклене.

Назар

Себе нехай проклинає... Ти змерзла, моя кришечко? Візьми мою кирею. (Снимает плащ и расстилает по снегу.) Спочинь, моє серденько;

поклади свої ніженьки у мою шапку. (Галя садится на плащ. Назар вкладывает ее ноги в свою шапку.) Отак тепліш (целует ее), тепліш, моє серденятко.

Галя

О, мій голубчику, мій сокіл ясний! Як мені тепло, як мені весело!.. Тільки я боюсь: батюшка мій такий сердитий.

Назар

Не бійсь, моя пташечко, нічого, поки я з тобою. Не бійсь, тільки люби мене. Я подумав тоді... коли...

Галя

Коли? Що подумав? Може, недобре?

Назар

Не то що недобре, та не тепер згадувать об чім-небудь недобрім, коли на серці така радість. А завтра... що завтра зо мною буде? Я вмру, мене задушить моє щастя, моя доля. (Кладет ей на колени свою голову. Галя перебирает его волоси. Назар, подняв голову, с нежностию смотрит ей в очи.) О мої очі, мої карі! Поглядіть на мене, мої зорі ясні! (Немного помолчав.) Серце моє, ти не казала батюшці, що підеш заміж за полковника? Не казала?

Галя

Оп'ять! Який же ти справді!.. Я заплачу. Адже ж він нічого мені не говорив о полковникові, так як же б я йому сказала?

Назар

Бідненька! Він продавав тебе, а ти нічого й не знала. Прости його. Нехай бог милосердний на тім світі за се його осудить і покарає.

Галя

Я молитимусь за його гріхи. Може, бог йому простить.

Назар

Молись за кого хочеш, тільки не розлюби мене, моя галочко... Я вмру тоді.

Галя

Який ти чудний! Ти думаєш, що я тільки так тебе люблю. Ні, Назаре, я не люблю, я й сама не знаю, що роблю... Як би тобі розказать? Аж страшно! Знаєш що? Коли я дивлюсь на тебе, так мені здається, що ти — так се я, а що я — так се ти. Так чудно; не знаю, од чого воно се так. Коли зостанусь одна на самоті, то все про тебе думаю, думаю, і мені приставиться, що ти в Чигирині перед гетьманськими хоромами на вороному коні гарцюєш, а усі гетьманші, полковниці ні на кого більш і не дивляться, опріч на тебе... У мене в очах так і потемніє... Я заплачу, заплачу, так важко на серці стане. Од чого воно так, Назаре? Ти не знаєш?

Назар

Знаю, моє серденько, знаю! Як любо, як мені ти говориш! Промов ще раз, обійми мене. (Обнимаются, целуются.) Ще, ще один, останній раз.

(В изнеможении кладет ей голову на колени.)

Галя

Як мені весело з тобою! Чи воно усе так буде весело? Скажи мені, Назаре.

Назар

(не поднимая голови)

Увесь вік!

Галя

Куди ж ми поїдемо? •

Назар

У рай.

Галя

Я се знаю; та де ж він?

Назар

(подняв голову)

Не питай мене тепер; я нічого не знаю. Ми поїдемо туди, де нема і не буде ні полковника, ні батька твого, де тільки одна воля, одна воля та щастя. О, як ми будемо гарно жити! Збудую тобі хату світлу, світлу та високу, розмалюю її усякими красками — і чорними, і блакитними, і зеленими, усякими, усякими, наряджу тебе у шовк та в золото, посаджу тебе на золотім кріслі, мов кралю, і довго, довго, поки вмру, все

любуватимусь тобою. Та чи вмру ж я коли-небудь? Ні, я ніколи не вмру! Коли ти будеш зо мною, то смерть не посміє і в хату нашу заглянуть.

Галя

(грустно)

Ох, ні, Назаре, не кажи так! Мені страшно стало, і серце так защеміло, так заболіло, неначе чує недобру годину або яке горе.

Назар

Яке горе? Де воно? Для нас нема його на цілім світі.

Галя

Не знаю, Назаре, тільки мені щось на серці так важко, так гірко... Я все думала про батюшку.

Назар

Нащо ж ти об йому думаєш? Не думай, і весело буде. Знаєш, як приїдемо ми у Кодак... Се запорозький город... От як приїдемо, мерщій у церкву, повінчаємось; тоді і сам гетьман нас не розлучить, і будемо довго, довго там весело жити. Ти будеш пісні співати і танцювать, а я буду грать на бандурі і розказувать тобі про славні діла козацькі, про Саву Чалого, про Свірговського, про всіх, про-всіх жвавих козаків наших. Далі мені вигодуєш сина, молодця чорнобривого, пошлемо його в Січ; там поставлю його перед козацькою громадою і скажу: "Любуйтеся, дивітеся: се мій син. Мені його вигодувала, викохала моя Галя, такого молодця!" Що, весело?

Галя

Весело, мій Назаре, мій миленький, а серце все-таки болить. Мені здається, що батюшка вже прокинувсь і мене шукає.

Назар

Бог зна об чім думаєш ти! Ось зараз будуть коні, і вони нас не найдуть, хоть нехай усю землю перевернуть. Не журись же, моя ластівкої

Галя

Знаєш що? Ходім додому, розбудимо його, станем перед їм на коліна... Він нас простить: він мене любить.

Назар

Хіба ж я його не просив, хіба ж не ставав перед ним на коліна! Адже ти бачила?

Галя

Бачила, ти просив— Назаре, він мій батько,

Назар

Лучче б не знать такого батька.

Галя

Ти сердишся, Назаре! Не сердься, мій милий, мій чорнобривий. Подивись, я весела, я не жалкую, що покинула... Поцілуй же мене, мій соколе ясний, орле мій сизокрилий.

(Обнимаются й целуются.)

Назар

О, моя радість, мій сон чарівний! Не журись, серденько. Скоро ми полетимо так, що не дожене нас і вітер. А ніч-то, ніч! Неначе празникує наше щастя. Тиха, світла, як твої ясні очі. Ти не боїшся? Побудь тут одна. Я піду подивлюсь на дорогу.

Галя

Ні, не боюсь.

Назар

Чого ж ти знов зажурилась?

Галя

Так, нічого. Я згадала покійницю няньку. Вона мені розказувала, що в сій корчмі давно який-то запорозький старшина ночував, а на другий день найшли його в Тясмині; і що тут Богдан зустрічав сина свого Тимофія, як козаки везли його з Молдавії, покритого червоною китайкою; і що тут запорожці вирізали жидів. З тієї години ніхто в їй не жив: усе ніччю ходять мертві жиди... Ух, як страшно тут!

Назар

Тобі твоя нянька бог зна чого наговорила.

Галя

Вона божилась, що правда. Не ходи, лучче останься зо мною, або ходім обоє. Мені важко і на мінуточку розрізниться з тобою.

Назар

Я не піду... Ти не змерзла?

Галя

Ні, твоя шапка така тепла. (Снимает шапку с ног й целует.) О, моя мила шапка! Надінь її: і ти замерз.

Назар

Надінь ти. Я подивлюсь на тебе, яка ти в козацькій шапці. (Она надевает шапку. Назар любуется.) Чудо!. Чорні уси, шаблю дамаську, пістоль за пояс — і козак хоч куди. (Целует ее.) Козаче мій чорнобривий!

Галя

(надевает ему шапку)

Отак краще! Постій, я пришпилю стьожку. Знаєш, як на весіллі бува у молодого?

Назар

Се ти ще й завтра зробиш...

Галя

Ох, стривай! Я й забула. Адже я таки взяла з собою і хустку, що для тебе вишивала. (Вынимает из-за пазухи белый, шитий красним шелком платок и по-дает Назару) Що, хороший? Я сама вишивала і гроші на шовк сама заробляла.

Назар

Спасибі, серце моє.

Галя

Чи не заспівать оце пісню про хусточку, що я в Чигрині у дядини чула?

Назар

Коли весела, заспівай.

Галя

Ні, не весела, та мені сидіть уже остигло. Слухай же.

(Выходит на край сценьї.)

(Назар стоит задумавшись.)

Галя

Чого ж ти зажурився? То не треба було б і співать.

Назар

Нічого, серце моє. Возьми свою хустку. (Подає їй хустку.) Завтра знову подаруєш.

Галя

Нащо вона мені? Розірви, коли вона тобі нелюба; я другу вишию. (Печально) Тільки не знаю, коли.

(Плаче, помовчавши)

Назар

Не плач, моє серце. Дивись, я не журюся.

Галя

Не журишся? А чого ж ти плакав? Ти щось знаєш, та не хочеш сказать. Скажи ж, мій голубе, мій орле

сизокрилий, скажи, моє серце!

Назар

Знаю, знаю, моя голубко, що я найщасливіший на світі.

Галя

Ба я щасливіша за тебе Ніколи ж не буду співать про хустку; цур їй'

Назар

Я тебе вивчу другу, веселу-веселу та хорошу.

(Дивляться одно на другого і цілуються. Хома і Стеха крадуться із за шкапи.)

Хома

Сюди! Ось де вони! Сюди!

Галя

Батько!.. Пропала я!

Стеха

(пробігає коло їх)

Полковниця! Полковниця!

(Назар мовчки бере лівою рукою Галю, а правою виймає шаблю. Хома торопко веде на його челядь Стеха ховається.)

Хома

(скаженіє)

Цілуйтеся, цілуйтеся, голуб'ята! (До челяді) Киями його, собаку! Чого ж стали? Беріть, рвіть його!

(Челядь торопіє.)

Назар

Хто хоче в домовину, виступай на мене. (До Хоми) Ти чого хочеш?

Хома

Смерті твоєї, злодію!

Назар

Нащо ж ти собаками цькуєш? Возьми сам, коли хочеш.

Хома

Я рук паскудить не хочу. Беріть його! О, пес поганий! Я розірву тебе!

(Б'ються на шаблях)

Галя

(пада між ними на коліна)

Тату, тату! Убий, убий мене Винна я; я прогнівила тебе... Убий же мене, таточку, та не бери з собою!

Хома

Цить, кошеня крадене!

Назар

(Хомі)

Цить, сатано люта!

Хома

Дочку оддай!

Галя

Не оддавай, не оддавай! Я утоплюся!

Хома

Топись, гадино, поки не розтоптав я тебе!

Галя

Топчи, души мене: я твоя дитина1

Хома

(до челяді)

Беріть його! Я вас перевішаю! Я вас золотом окую! (Челядь поривається до Назара.)

Галя

Одурить! Одуритьі

Хома

Не одурю! Не скавучи, зінське щеня!

(Напада на Галю. Назар заступа її. Челядь напада на Назара ззаду і крутить йому руки.)

Хома

Ха-ха-ха! Вовче, вовче! Чому ж ти не рвеш нас?

Назар

Цить, жабо погана!

Галя

(перед Хомою на колінах)

Тату, тату, кате мій! Я розірву тебе,-я день і ніч плакатимусь на тебе! Танцювать, плакать буду! Чого забажаєте, все робитиму — не вбивай його. Я за полковника піду...

Назар

Галю!

Галя

Ні, ні...

(Зомліла, падав.)

Хома

(до челяді)

Чого ж ви дивитесь? Нехай здиха собака, а ви тимчасом шкуру зніміть.

(Челядинець замахнувся києм на Назара.)

Хома

Стривай! Ми не татари. За що його убивать? Чи єсть у кого вірьовки, пояс або налигач,-що-небудь, скрутить йому руки й ноги?

(Челядь крутить поясами Назара.)

Стеха

(падає коло Галі зомлілої)

Ох, моя пташечко, моя лебідочко! Чи я ж знала, що так станеться? Прокинься, моя зозулечко, моя ластівочко!

Хома

Отак добре! Тепер зав'яжіть йому рот. От, до ладу; у його, здається, ще й хустка у руці. Чи не весільна? Добре, здалась-таки на що-небудь.

(Зав'язують хусткою рот.)

Хома

Не туго, щоб стогнав. Мороз хоть і лютий, та, може, видержить. А вже як вовча тічка нападе... а вовки здалека поживу чують... от буде снідання, начисто гетьманське! Тепер положіть його на білу перину — нехай, проспиться та подума, з ким жартує.

(Челядь кладе Назара на сніг.)

Хома

(на Галю)

А ця учаділа... Возьміть її додому... Прочумається. (Челядь бере на руки Галю і несе з собою.)

Стеха

(бере Хому за руку і веде його за Галею)

А що? Скажеш, що не люблю тебе?

Хома

Спасибі, спасибі. (До Назара.) Оставайсь здоров, приятелю! Не згадуй лихом. Нехай тобі присняться рушники.

(Хома з Стехою шепнуться і пропадають. Назар тихо стогне. Незабаром чути за сценою гомін.)

Голос Хоми здалека

Киньте її! В'яжіть його!

Гнат

(за сценою)

Я тебе зв'яжу, недовірку проклятий! (Незабаром вибігає Галя і кидається на Назара.)

Галя

Орле мій, серце моє!

(Розв'язує хустку.)

Назар

Душно мені, душно!

Гнат

(веде за груди Хому)

Останній раз говорю: оддаси Галю за Назара чи ні?

Хома

Ні!

Гнат

Здихай же, собако скажена!

(Замірив сь шаблею.)

Хома

Стривай. Ти знаєш наш закон козацький, то..

Гнат

Що мене живого поховають з твоїм падлом? Знаю. (До челяді.) Копайте яму.

(Цілить пістолем.)

Хома

В'яжіть його!

(Тимчасом Галя розв'язує руки у Назара.)

Назар

О, доле моя! Серце моє!

Гнат

Копайте яму! (До Хоми, прицілившись.) Лукавий чоловіче, за що без сповіді ти себе губиш і мене з собою? Прощайсь з білим світом, молись богу. (До Назара.) Назаре, брате мій, друже мій! Поховай мене. Прощай! а ми...

Назар

Стривай!

Галя

(до Гната)

Стривай!

Назар

Пусти його, не варт він того. Не напасти душі своєї. (До Хоми.) Іди, лукавий чоловіче, іди, куди знаєш. Не поміг тобі бог занапастить мене; а я чужеі крові не бажаю. Іди собі!

Хома

(пада перед Назаром)

Назаре! сину! батько рідний! Заріж мене, замуч мене, на конях розірви, та не прощай! (Падає до ніг плаче.) О, я лукавий, лукавий! О, я грішний, проклятий!.. Дочко, доле моя! серце моє! Проси його, нехай уб'є, нехай я світа не паскуджу! (Знову плаче.) Боже мій, боже мій!

Назар

(підводить його)

Устань, молися богу, грішний. Коли прощають люди, то бог милостивіший за нас.

Хома

(вставши, утирає сльози)

О сльози, сльози! Чом ви перше не лилися? Назаре, я чернець... спокутую в рясі мої беззаконія! Бери моє добро, бери мою Галю, бери все моє! Галю! Назаре! Обніміться, поцілуйтеся, діточки мої. Я хоч і грішний, а все-таки батько. (Назар і Галя обнімаються.) Боже вас благослови!

НАЗАР СТОДОЛЯ

"Назар Стодоля" — п'єса Шевченка (в першому виданні з підзаголовком "Малоросійська дія"), написана в Г843-1844 рр. спочатку російською мовою, а нотім перекладена самим автором на українську мову. Зберігся 'тільки український текст, надрукований після смерті Шевченка в журналі "Основа" (1862, № 9).

1. Чигирин — місто на Черкащині. В XVII столітті, починаючи від Богдана Хмельницького, місто було столицею, де перебували українські гетьмани.

2. Хорунжий — чин старшини козацького війська.

3. Наливайко Северин-ватажок селянського повстання проти шляхетської Польщі в кінці XVI століття. Остряниця — Яцко-Яків Острянин, керівник селянського повстання в першій половині XVII століття.

4. Братський — монастир 'у Києві на Подолі, заснований 'в кінці XVI ст. при школі, потім академії.

5. Цезар — цісар, імператор.

6. Латинський віршник — Шевченко, очевидно, мав на увазі римського поета Горація.

7. Цесарці — австрійці.

8.Сава Чалий — один з гайдамацьких ватажків у першій половині XVIII століття, що потім —став зрадником і перейшов на бік шляхти. С в і р р о в с ь —к й й Іван — очолював козацький загін у боротьбі з турками. 'Потрапив у полон до турків і там загинув,

9. Тимофій — Тиміш, 'син Богдана Хмельницького, помер 1653 року в Молдавії від рани, що її дістав в бою зі ппниггою.